

Vakler Anna

Népzenei forrásismeret

A követelménymodul megnevezése:

Zenész alapmodul

A követelménymodul száma: 1436-06 A tartalomazonosító száma és célcsoportja: SzT-026-50

NÉPZENEI FORRÁSIMERET

ESETFELVETÉS – MUNKAHELYZET

Felkérést kap a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskolától, hogy a népzene és műzene kapcsolatát bemutató koncertsorozatuk első koncertjének szakmai előkészítésében vegyen részt. A hangversenyeken az alábbi művek hangoznak el:

Bartók Béla: Tizenöt magyar parasztdal zongorára. 6. 11.

Kodály Zoltán: Fölszállott a páva. Változatok egy népdalra

Kodály Zoltán: Kállai kettős

A szervezők arra kérik, ismertesse sokoldalúan és élményszerűen a művek népzenei forrásait.

Felkészülésénél alkalmazza, bővítsa a népzenenek Bartók Béla és Kodály Zoltán életében betöltött szerepére, a népzene gyűjtésére, archiválására, elemzésére vonatkozó ismereteit.

SZAKMAI INFORMÁCIÓTARTALOM

1. BEVEZETÉS

"A magyar népdal a hangversenyteremben! – különösen hangzik ma még. Hogy egy sorba kerüljön a világirodalom remekeivel és a külföldi népdallal. Mikor majd lesz magyar házi muzsika és a magyar család zenélése nem éri be a legalacsonyabbrendű külföldi kupléval, belföldi népdalgyári portékával."

Így írt Kodály Zoltán a *Magyar népdalok* előszavában, 1906-ban.

Míg a népköltészet XIX. századi felfedezésének jelentősége művészeti szempontból a magyar nyelv és nemzeti költészet megújítása volt, addig a XX. század elején Vikár Béla nyomán Bartók Béla és Kodály Zoltán népzene gyűjtői, kutatói munkássága megteremtette a lehetőséget egy magyar gyökerű, a kor életérzését kifejező, új magyar műzenei nyelv létrehozásához.

Népzenei ihletésű zeneműveik keletkezésének előzményeiről, történetéről mindketten sokat írtak, személyes és a közönségnek szánt műveikben. Munkásságuk méltatói, elemzői és kutatói könyvtárnyi tanulmányban vizsgálták, mutatták be népzenehez való viszonyukat. Mégis, annak az elhivatott zenésznek, aki Bartók vagy Kodály műveit eljátszani szándékozik, nem elég elemzéseket olvasni, végig kell mennie a megismerés útján a tiszta forrásig, a népzenei élményig.

1. ábra. Az ifjú Bartók és Kodály¹

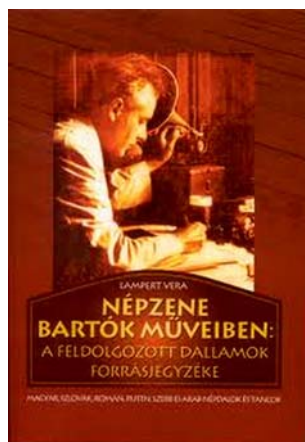
Az elsődleges forrást e két zeneszerző műveinél, a forráskutatásnak köszönhetően ma könnyen megtalálhatjuk.

Bartók esetében Lampert Vera: *Népzene Bartók műveiben: a feldolgozott dallamok forrásjegyzéke* című könyvét kell elővennünk.

A mű új kiadása nemcsak javításokat és új adatokat tartalmaz, hanem a jegyzékben szereplő dallamok kétharmadának – 179 népdal és 31 variáns – digitálisan restaurált fonográf felvételét. A hangzásélmény páratlan lehetőséget nyújt nemcsak a stílus megismerésében, hanem a zeneszerző élményeibe való behelyezkedésre is. A dallamkatalógusban való tájékozódást mutatók segítik, melyek segítségével a művek esetében betűrendben, műfajok, népek szerint és időrendben, a források esetében pedig a kezdősorok, illetve hangszerek szerint találhatók meg a források.²

¹ Forrás: MTA ZTI. 001.jpg

² Lampert Vera: *Népzene Bartók műveiben: a feldolgozott dallamok forrásjegyzéke* Hagyományok Háza, Helikon kiadó, Budapest, 2005.

2. ábra. Lampert Vera könyvének borítója³

Kodály Zoltán népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai címmel az MTA Zenetudományi Intézet Népzene kutató Csoportjának kutatói – Bereczky János, Domokos Mária, Olsvai Imre, Paksa Katalin és Szalay Olga – vállalkoztak arra, hogy a gyűjtések, lejegyzések és nyomtatott források rendelkezésre álló adatait összegezzék.⁴

3. ábra. A Kodály-művek forrásjegyzékét bemutató kiadvány borítója⁵

A népzenei források e két katalógusból való kikeresése azonban csak kiindulópontja az elemző, megismerő munkának.

Az alábbi példákon át azt kívánjuk bemutatni, milyen módon léphetünk tovább, bonthatjuk ki, érthetjük meg a feltárt dallamokat és szövegeket, újabb néprajzi, népzenei adatok lelőhelyeinek kiaknázásával.

³ Forrás: 002.jpg

⁴ Bereczky János, Domokos Mária, Olsvai Imre, Paksa Katalin és Szalay Olga: Kodály Zoltán népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai. Zeneműkiadó, Budapest, 1984.

⁵ Forrás: 003.jpg

1. Bartók Béla: Tizenöt magyar parasztdal zongorára. 6. darabjának forrásai

"Az a kérdés már most, hogy miként nyilvánulhat meg a parasztzene hatása a magasabb műzenében? Először is úgy, hogy a parasztdallamot minden változtatás nélkül vagy csak alig variálva, kísérettel látjuk el, esetleg még elő- és utójáték közé foglaljuk. Az ilyen dolgozatok némi analógiát mutatnak Bach korál-feldolgozásaival. [...] A parasztzene hatásának másfajta megnyilvánulási módja ez: a zeneszerző nem használ fel valódi parasztdallamot, hanem ehelyett maga eszel ki valamilyen parasztdallam-imitációt. Lényeges különbség e közt és az előbb leírt mód közt tulajdonképpen nincs. [...] Végezetül még egy harmadik módon mutatkozhatik a parasztzene hatása a zeneszerző műveiben. Ha tudniillik sem parasztdallamokat, sem parasztdallam-imitációkat nem dolgoz föl zenéjében, de zenéjéből mégis ugyanaz a levegő árad, mint a parasztszenéből. Azt lehet mondani ilyenkor: a zeneszerző megtanulta a parasztok zenei nyelvét és rendelkezik vele oly tökéletes mértékben, amilyen tökéletes mértékben egy költő rendelkezik anyanyelvével." Bartók Béla: A népi zene hatása a mai műzenére (1931.)⁶

Lampert Vera könyvében a 187-es tételként szerepel a Tizenöt magyar parasztdal 6. darabjának forrásdallama, az Angoli Borbála kezdetű népdal kottája. 1918. júliusában énekelte Bartóknak Simon Ferencné 33 éves asszony és Ökrös Róza 18 éves leány Vésztőn, Békés megyében.

Békés megyének kiemelt szerepe van Bartók életében: családi kapcsolatai révén első önálló gyűjtőútja ide vezetett. Békés megyében gyűjtött népdalainak száma közel 800-ra tehető. Ezek egy részét helyben lejegyezte, más részét fonográf-hengerre rögzítette. Bartók Békés megyei népdalgyűjtésének jelentősége, hogy ezzel indult meg rendszeres népdalgyűjtő munkája.

⁶ Bartók Béla Írásai 1. (közr. Tallián Tibor) Budapest, 1989. 141.

4. ábra. Bartók Béla "útrakészen"⁷

Özv. Kira Mihályné Ökrös Róza így emlékezik vissza Bartók Bélával való találkozására:

*"Amikor Bartók Bélával találkoztam, 17 éves voltam, és a Vésztő melletti Kertmegpusztán végeztünk mezei munkát a Wenckheimék gazdaságában. Bartók húgának a férje volt ott a gazdatiszt. A mezőn dolgoztunk, amikor odajött hozzánk egy 35 év körüli, szőke, nem magas férfi, és megkérdezte tőlünk, hogy ki tud régi dalokat és ki volna hajlandó neki énekelni. Sok lány volt ott egy csomóban, de mindannyian húzódoztak és szégyenlősen mondták, hogy nem tudnak régi dalokat. Én jelentkeztem. Este eljött hozzánk a szálláshelyünkre, leült egy munkásládikára, mellette mécses égett. Én szembe ültem vele és énekeltem, ő kottázta. Két dalt énekeltem el, a Fehér Lászlót és az Angoli Borbálát. Biztosan a megilletődéstől, de több dal nem jutott akkor eszembe. Ő olyan szolid ember volt, nem követelte, hogy tovább énekeljek. Sok munkás volt a pajtában, – a szálláshelyen – este mindenki pihenni tért, csak én énekeltem. Nagyon emlékszem rá, igen figyelmes volt, hogy a sok munkást az én éneklésem meg az ő munkája ne zavarja. Magamról még annyit hogy igen nótakedvelő voltam már akkor is, ha egy új dalt hallottam, meg is tanultam. Ezeket a dalokat legtöbbször munka közben tanultam. Édesapám 10 éves koromban meghalt. Édesanyámat soha nem hallottam énekelni. Nagyon sok dalt tudtam, de most már megöregedtem, és nagyon sokat felejtettem. Bartók Bélát viszont nem felejtettem el, ma is mintha itt volna előttem, megmaradt örökre emlékezetemben."*⁸

Bartók Béla pedig az alábbi levélben számol be feleségének a mű komponálásáról:

⁷ Forrás: MTA ZTI. 004.jpg

⁸ A népdalkutató Bartók Béla. Szerk. Csende Béla. Békéscsaba, 1981. 67–68. oldal

"Egyelőre – pour dégourdir mes membres musicaux – megharmonizáltam 7 magy. dalt a nyári gyűjtésből, többek közt Ökrös Róza hires Angoli Borbáláját is. Ajánlom hallgasd meg tőle, mert ilyet magyarul és még hozzá az Alföld kellős közepén, és még hozzá 7/8 taktusban hallani valóságos szenzáció. De már gondolkodom a mandarinon is; pokoli egy muzsika lesz, ha sikerül. Az eleje – egészen rövid bevezetés függőnynyitás előtt – rettenetes zsivaj, csörömpölés, csörtetés, túlkölés: egy világváros uccái forgatagából vezetem be a t. hallgatót az apache-tanyára." Bartók Béla feleségének, Ziegler Mártának írott levele, 1918. szeptember 5.⁹

Következzék a népdal kottája a forráskiadványból:

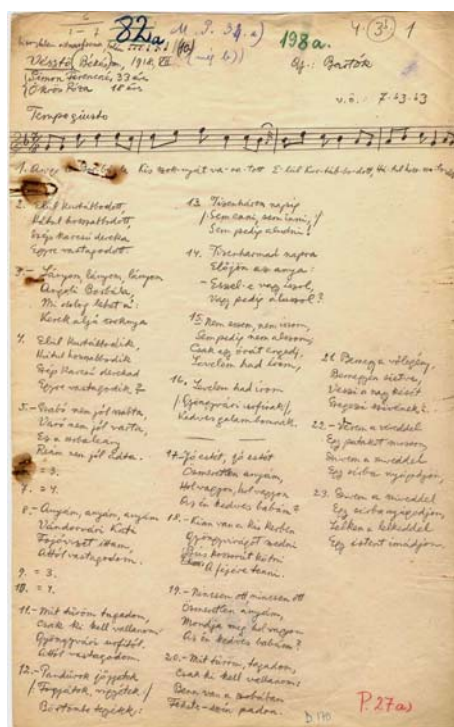

5. ábra. Az Angoli Borbála ballada dallama¹⁰

Az MTA Zenetudományi Intézetének Multimédiás adatbázisában, a Bartók rendben megtaláljuk Bartók eredeti lejegyzését is:

⁹ Forrás: Bartók Béla családi levelei. Szerk.: ifj. Bartók Béla és Gomboczné Konkoly Adrienne. Budapest, 1981. 282. oldal

¹⁰ Forrás: Lampert Vera: Népzene Bartók műveiben: a feldolgozott dallamok forrásjegyzéke. Hagyományok Háza, Helikon kiadó, Budapest, 2005. 118. oldal. 005.jpg

6. ábra. Bartók Béla lejegyzése¹¹

Bartók lejegyzéséből kiderül, hogy a történetet elbeszélő népdal műfaja: ballada.

Ezt a balladatípust Vargyas Lajos a *Szégyenbe esett lány* összefoglaló megnevezéssel illette. Vargyas alábbi típusvázlata összefoglalja a történetet:

„A lány szoknyája elől rövidedik, hátul hosszabbodik, s mikor anyja kérdezi, azzal védekezik, hogy «Szabó nem jól szabta, varró nem jól varrta, / Ez a szobaleány reám nem jól adta». Végül csak bevallja hét hónapi terhességét. Börtönbe vetik, hogy kivégezzék. Odajön bátyja (ritkán nénye vagy a kegyetlen anyja). A lány kéri, hogy engedjék levelet írni, illetve bátyja tanácsolja, hogy írjon levelet kedvesének. Néha ujjával írja, s vére (egyszer), ill. könnye a tinta. Madárral küldi el kedveséhez. [...] De mire [kedvese és a kocsis] odaérnek, már megtörtént a kivégzés. Ezután következik a szerető [...] küldözgetése, végül kiderül, hogy a lány halott, s a vőlegény is öngyilkos lesz kedvese holtteste fölött, e szavakkal: «Te meghaltál értem, én meghalok érted! / Vérem a véreddel egy patakot mosson, / Testem a testeddel egy sírban nyugodjon, / Lelkem a lelkeddel egy istent imádjon.»¹²

Vargyas Lajos a balladatípusnak összesen 299 magyar változatát dolgozta fel. Ezek közül 241 a magyarországi és mindössze 55 az erdélyi. Fő típusaként az alábbi dallamot jelöli meg:

¹¹ Forrás: http://db.zti.hu/nza/tamlap/BR_00534_01.jpg (2010.02.01.) 006.jpg

¹² Forrás: Vargyas Lajos: A magyar népballada és Európa, Budapest, 1976.145

7. ábra. Az Angoli Borbála ballada főtípusa¹³

Az Angoli Borbála ballada Bartók által hallott vésztróli változatának szövege így szól:

Angoli Borbála / Kis szoknyát varratott. / Elöl kurtábbodott, / Hátral hosszabbodott.

Elül kurtábbodott, / Hátral hosszabbodott, / Szép kerek dereka / Egyre vastagodott.

– *Lányom, lányom, lányom, / Angoli Borbála, / Mi dolog lehet a / Kerek aljú szoknya*

Elöl kurtábbodik, / Hátral hosszabbodik, / Szép karcsú derekad / Egyre vastagodik?

– *Szabó nem jól szabta, / sVarró nem jól varrta, / Ez a szobaleány / Reám nem jól adta.*

– *Lányom, lányom, lányom, / Angoli Borbála, / Mi dolog lehet a / Kerek aljú szoknya*

Elöl kurtábbodik, / Hátral hosszabbodik, / Szép karcsú derekad / Egyre vastagodik?

– *Anyám, anyám, anyám, / Vándorvári Kati, / Folyóvizet ittam, / Attól vastagodom.*

– *Lányom, lányom, lányom, / Angoli Borbála, / Hogyan lehet a: / Kerek aljú szoknya*

Elöl kurtábbodik, / Hátral hosszabbodik, / Szép karcsú derekad / Egyre vastagodik?

– *Mit tűröm, tagadom, / Csak ki kell vallanom: / Gyöngyvári urfitól, / Attól vastagodom.*

– *Pandírok jöjjetek, / Fogjátok, vigyétek, / Fogjátok, vigyétek, / Börtönbe tegyétek!*

Tizenhárom napig / Sem enni, sem inni, / Sem enni, sem inni, / Sem pedig aludni!

Tizenharmadnapra / Előjön az anyja: / – Eszel-e vagy iszol, / Vagy pedig aluszol?

– *Nem eszem, nem iszom, / Sem pedig nem alszom, / Csak egy órát engedj, / Levelem hadd írom.*

Levelem hadd írom / Gyöngyvári úrfinak, / Kedves galambomnak, / Gyöngyvári úrfinak.

– *Jó estét, jó estét / Ösmeretlen anyám! / Hol vagy, hol vagy / Az én kedves babám?*

– *Kinn van a kis kertben, / Gyöngyvirágot szedni, / Bús koszorút kötni, / A fejére tenni.*

¹³Forrás: [http://www.tankonyvtar.hu/konyvek/magyarsag-nepzeneje/magyarsag-nepzeneje-081028-91\(2010.1011.\) 007.jp](http://www.tankonyvtar.hu/konyvek/magyarsag-nepzeneje/magyarsag-nepzeneje-081028-91(2010.1011.) 007.jp)

– *Nincsen ott, nincsen ott, / Ösmeretlen anyám, / Mondja meg hol vagy / Az én kedves babám?*

– *Mit tűröm-tagadom, / Csak be kell vallanom: / Benn van a szobában, / Fekete szín padon.*

Bemegy a vőlegény, / Bemegyén sietve, / Veszi a nagy kését / Szegezi szívének.

– *Vérem a véreddel / Egy patakot mosson, / Szívem a szíveddel / Egy sírban nyugodjon!*

Szívem a szíveddel / Egy sírban nyugodjon, / Lelkem a lelkeddel / Egy Istent imádjon!

Vargyas Lajos *A magyarság népzeneje* című összefoglaló munkájában a változatok dallamkapcsolatait is feltárja nemzetközi kitekintéssel:

a) *Rá - kó-ci kocs-má-bo...*

b) *An-go-li Bor - bá-la...*

c) *Egy őzvegy-asszonnak Fér-héz-a-dó lánya Férhéz a - kar menni. Anya nem én-ge-di.*

d) *Parlando*
Miként Egyip-tus-ba Egy pé-li - kán-ma-dár Nem tudja, hová lőssz A mē-nye - ji ud-var.

e) *(szlovák dallam)*

f) *(francia dallam)*

g) *(francia dallam)*

h) *(francia dallam)*

i) *(La passion de Jesus Christ)*

8. ábra. Az Angoli Borbála dallamának változatköre¹⁴

¹⁴Forrás: [http://www.tankonyvtar.hu/konyvek/magyarsag-nepzeneje/magyarsag-nepzeneje-081028-91\(2010.1011.\)008.jpg](http://www.tankonyvtar.hu/konyvek/magyarsag-nepzeneje/magyarsag-nepzeneje-081028-91(2010.1011.)008.jpg)

"A dallamcsalád az egyik legkedveltebb francia balladához kapcsolódik — f—h) —, valamint közeli változatához, a Jézus szenvedéséről szóló balladás énekhez: i). A második kadencia a franciában 5. illetve 2. fok, nálunk többnyire b3, azaz moll terc, talán a régi, középkori „domináns”, és j)–ben szintén a 2. fok. Nem lehetetlen, hogy a magyar dallam egy még előző fejlődési fokot képvisel, mert 6 szótagos sorai is szinte összevont formáját adják a francia dallam vonalának, amely melizmákkal is kiszélesített nyolcas. A harmadik kadencia nálunk is, a franciáknál is VII. és 1. közt ingadozik. A d) népének kissé messzebb van a többitől. Mindenképpen egy az alapról az 5. fokra fölemelkedő, akörül mozgó és újra leereszkedő, nyugati típusú dallammal van dolgunk. J) a középkor végi volta–ritmust vette föl. A magyar világi népi dallam kizárólag francia eredetű balladaszövegekkel jár együtt. Ez meghatározza korát is: a 14. század végéig kerülhetett magyar földre. Minthogy a francia dallam mai balladaszövege későbbi típus, ami már nem jutott el hozzánk, ez is alátámasztja azt a föltevést, hogy a magyar dallam a franciának egy korábbi formáját őrizheti, ami egészen világos a ritmus tekintetében." Vargyas Lajos: A magyarság népzeneje¹⁵

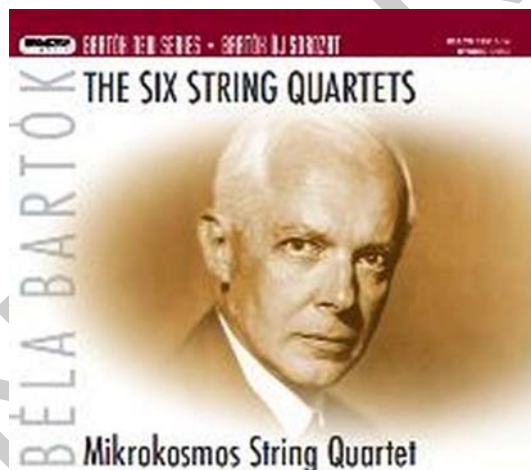
9. ábra. A művet az új Bartók-összkiadáson Kocsis Zoltán játssza¹⁶

Az Angoli Borbála 7/8–ados aszimmetrikus ritmusa Bartók figyelmét is felkeltette, és egész munkássága során foglalkoztatta – ahogyan ez fent idézett leveléből is kiderül. "Az úgynevezett *bolgár ritmus*" című tanulmányában közli megfigyeléseit és kutatásait, hivatkozva a vésztőn gyűjtött népdalra is:

¹⁵Forrás:[http://www.tankonyvtar.hu/konyvek/magyarsag-nepzeneje/magyarsag-nepzeneje-081028-91.\(2010.09.30.\)](http://www.tankonyvtar.hu/konyvek/magyarsag-nepzeneje/magyarsag-nepzeneje-081028-91.(2010.09.30.))

¹⁶ Forrás:[http://www.bartoknewseries.com/megjelent-lemezek.\(2010.10.11.\)009.jpg](http://www.bartoknewseries.com/megjelent-lemezek.(2010.10.11.)009.jpg)

"A régi európai műzene nem ismert más ütemeket, mint kettes vagy hármas beosztásúakat, vagyis – mai értékekre transzponálva – 2/4-es, 3/4-es ütemeket, illetve ezek megduplázását vagy 8-adokká gyorsítását. Nem emlékszem ugyan, de lehetséges, hogy futólag és burkoltan fellépett átmenetileg egy-egy más beosztású ütem is, de annyi bizonyos, hogy ütemelőjegyzésben nem szerepel más ütemfajta, mint az előbb felsorolt kétféleség. Tudomásom szerint az első példát 5/4-es ütemre Chopinnél találjuk, egy fiatalkori művében, az 1. zongoraszonáta lassú tételében. Valószínűleg a lengyel népi zene hatásának nyomát láthatjuk ebben az akkor merőben szokatlan ütemfajtaiban. Híres példa Csajkovszky patetikus szimfóniájának egyik tétele: 5/4-es ütem. Elvértve Wagner is használt 5-ös osztású ütemeket, pl. Tristánjának 3. felvonásában. (Figyelemre méltó, hogy itt az 5/4-es ütem tulajdonképpen egy előbbi szimmetrikus ütemű témából keletkezett úgy, hogy az ütem egyik felének ritmusa összesűrűsödött az izgalmasság fokozására.) Ezek az öt-egységű ütemek még aránylag lassú menetűek, úgyhogy megértésük és lejátszásuk semmi különösebb nehézséget nem okoz. Nagyonbár kényelmes negyedek az ütemegységek. A XX. század eleje a kelet-európai népi zene felfedezésének ideje. Ebben a zenében aztán bőven akadtak aszimmetrikus ütemekben menő dallamok, a magyar anyagban épp úgy, mint a tót vagy oláh anyagban. 2 példát mutatok be: 1. Magyar népdal békésmegyei Vésztőről. 2. Román kolinda Hunyad megyéből.

10. ábra. Az 5. vonósnégyesben szintén fontos szerepet kap a "bolgár ritmus"¹⁷

¹⁷ Forrás: [http://www.bartoknewseries.com/megjelent-lemezek.\(2010.10.11.\)010.jpg](http://www.bartoknewseries.com/megjelent-lemezek.(2010.10.11.)010.jpg)

Mindkettőnél úgy érezzük, mintha a 7/8-os ütem rendes 3x2 nyolcados ütemből származnék: az első példában a negyedik nyolcad nyúlt negyeddé, a másodikban a hatodik. A népi hatás iránt fogékony zeneszerzők, pl. Sztravinszky vagy a magyarok, egyre sűrűbben használtak műveikben ilyenféle ritmusú ütemeket, nem kis rémületére a zenekari muzikusoknak. Sztravinszky már Petruskájában, de még gyakrabban a Sacre du Printemps-ban alkalmaz elég rövid 8-ad egységekből aszimmetrikusan felépített ütemeket; sokszor az ütemfajta váltakozásával keverve szimmetrikus ütemeket aszimmetrikus ütemekkel. Itt már az ütemegység nem negyed, hanem elég gyors nyolcad: kb. 200-tól 250-ig fér belőlük egy percre. Az ismertebb ütemfajta az 5/8, ez rendszeren 3+2-re, ritkábban 2+3-ra tagolódik; továbbá a 7/8, rendszeren 4+3 tagolásban. De pl előfordulhatnak mindaddig szokatlan tagolású 8/8-os és 9/8-os ütemek: 3+2++-ra tagolódó 8/8, ami természetesen teljesen más ritmust eredményez, mint a vele időben egyenlő 4/4. Épp így a 4+2+3 tagolású 9/8 teljesen elüt a 3-szor 3-as 9/8-adtól.”¹⁸

Vargyas Lajos így foglalja össze a későbbi kutatási eredményeket:

”Minthogy a „bolgár ritmus” is (amit Brăiloiu a török „akszak” = „sánta” néven emleget), az „aszimmetrikus giusto” is közös, európai gyakorlatnak látszik, valószínű, hogy bennük valami óeurópai hagyomány maradt fenn nálunk is, amelyre Baud-Bovy fejtegetései szerint már a klasszikus görögség ritmikai elméletében is találhatunk utalást. Minthogy ez a váltakozó aszimmetria leginkább nyugati eredetű dallamainkban tűnik fel, a „sánta” ritmus pedig a fejlett, erdélyi tánczene legrégebbi típusaiban, ebből arra következtethetünk, hogy nálunk is a középkorban átvett közös európai hagyományból származik.” Vargyas Lajos: A magyarság népzeneje¹⁹

2. Bartók Béla: Tizenöt magyar paraszt dal zongorára. 11. darabjának forrásai

Lampert Vera könyvének 192-es tételeként szerepel a *Nem vagy leány* kezdetű népdal kottája. 1910-ben Bartók a Komárom megyei Nagymegyerben rögzítette fonográffal a népdalt. Balog István énekét meghallgathatjuk a Bartók rend adatbázisának segítségével, miközben a zeneszerző lejegyzését tanulmányozzuk:

¹⁸ Forrás: Bartók Béla Összegyűjtött Írásai I. Közr. Szöllősy András. Budapest: Zeneműkiadó, 1967.498–506.

¹⁹ Forrás: <http://mek.oszk.hu/02000/02074/html/5.html>. (2010.09.21.)

Az adatbázisban szereplő összevont táblapon a későbbi gyűjtések dallam- és szövegváltozatai mellett a gyűjtésre és lejegyzésre vonatkozó közlések is helyet kaptak.

139a

M. F. 796 b)
Nagymegyer (Komárom)
id. Balog István

Gy: Bartók Béla
1910
3/8 2

Tempo giusto, $\text{♩} = 76$

a) 1. Ném vagy lán, ném vagy, Ném mersz még csol - kol - nyi,
Ta - lán azt gon - du - lod Ném tudom visz - sza - any - nyi.
2. Visz - sza tu - dom any - nyi Még tul - lak csol - kul - nyi,
Szép pi - ros haj - nal - ba Még tul - lak csol - kul - nyi.

Var
1)
„Apraja”
Ej huj harmatos, Ez a pinna panaszos! Ej huj bara - hó Lész a fene soha jó!
Var Var
Hajtsd, hajtsd apádat, Apád után anyádat!

- b) 1. Hőrvadj rózsám, hőrvadj,
Mer az enyim nem vagy,
Ha az enyim volnál,
Különbet nyilonnál.
2. Szerelem, szerelem,
átkozott gyöttelelem,
Mért nem voltál kedves
A te mihelednél?

c) Ejje, dirre-durra
Kedre virradóra,
Igyunk bort, pálinkát,
Mer most ingyen adják.

- d) 1. Vagy ilek, vagy halok,
Szép asszont szolgálók,
Éjjel véle hálók,
Nappal meg kaszálók.
2. Ritka rendet vágok,
Sűrű boglát rakok,
Sűrű bagla mellett
Egy pár csolkot adok.

E lejegyzés története a következő: 1. A helyszíni lejegyzést Bartók gyűjtőfüzetéből először Ziegler Márta másolta át egy támlapra, 2. ezt a kottát Bartók — a fonográffelvétel alapján — revidálta, 3. miután a kottakép így túl bonyolulttá vált, Bartók jobbnak látta a támlapot újraindítani. A tisztázást Kerényi György végezte el a b), c), d) szövegek kivételével (ezeket a régi támlapról kivágták és átragasztották az újra), 4. Bartók a tisztázatot helyenként javította, majd 5. ismét új verzió készítése mellett határozott; az „Apraja” rész kivételével kétszeres ritmusértékekbe íratta át a dallamot. Ez a verzió ugyancsak Kerényi György kézírásával maradt fenn. — 1047a. — **Publ:** MND: 159; BÖI 5: 1a; Essays 33: 10; Kodály—Vargyas: 245; Lampert: 192. — **Dudanóta.** — **Alk:** Bemondásai a fonográffelvétel a dallam előtt, ill. után: „Lehet most mondani?”, ill. „Beledudáltam, beledanótam úgy mint Balog István nagymegyeri lakos”. NB. MND-ben — tévesen — más név!

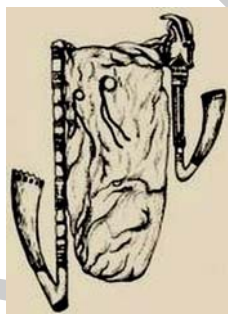
12. ábra. A variánsokat is tartalmazó összesített támlap²¹

A Bartók által írt támlap mellett a felvételen szereplő bemondás is tájékoztatja a hallgatót arról, hogy a felvételen egy dudanóta hangzott el: *„Beledudáltam, beledanótam úgy mint Balog István nagymegyeri lakos.”*

A duda a Néprajzi Lexikon interneten a Magyar Elektronikus Könyvtár honlapján elérhető változatában az alábbi ismertetés olvasható:

²¹ Forrás: http://db.zti.hu/nza/kottak/BR_00391_392_PR.gif. (2010.08.01.)012.jpg

"Két vagy több nyelv sípból álló több szólamú hangszer, melynek sípjait szájjal vagy fújtatóval felfújt tömlő segítségével szólaltatják meg. Számos elnevezése ismert: gajd, tömlősíp, bőrduda, kutyaduda, kecskeduda. A magyar duda sípjai egyszerű ún. rácsapó nyelv sípok. Fő részei: a birka-, kecske- vagy kutyabőrből, ritkábban csikó- vagy borjúbőrből készült tömlő, a dudafej, a kettős síp, a bordó és az emlő, ill. fújtató. A jobb első lábcsonkba a duda emlőjét vagy fújtatóját, a bal lábcsonkba a duda bordósípját, a bőr nyaki nyílásába pedig – arra a helyre, ahol eredetileg is az állat feje volt – a dudafejet kötik bele. A fából faragott dudafej kecske-, kos- vagy emberfej formájú. A dudafej derékszögű furatán át jut a levegő a tömlőből a fej szájrészébe csaposan illeszkedő kettős sípba. A kettős síp – „sípszár”, „billegető” – a duda legfontosabb része. Az egyik – rendszerint a bal kéz felőli – sípon elöl 5 nagyobb és 1 kisebb hangképző nyílás látható. Ez a dallamsíp vagy „prím”. A dallamsíp felső végénél mogorónyi kiemelkedésen levő kis hangképző nyílással – a „bolhalyukkal” – átellenben a síp hátsó oldalán is van egy normális nagyságú hangképző nyílás, amelyet a játékos a hüvelykujjával működtet. A dallamsíp alsó végnyílása fölött, a sípszár külső oldalán 5×20 mm-nyi méretű hosszúkás téglalap alakú nyílás van; ennek nagyságát a szélére ragasztott viasszal szabályozni lehet s ezáltal bizonyos mértékig mélyíteni vagy magasítani a dallamsíp alaphangját. Neve „oldallyuk”, „váltólyuk” vagy „stimlyuk”. – A kettős síp vele egybeépített második sípjának, a kontrasípnak egyetlen hangképző nyílása van. A kontrasíp alsó végéhez hosszabbító is csatlakozik (csapszerkezettel), amelynek formája szerint „pipa”, „pipka” vagy „csikó” a neve.

13. ábra. Duda ábrázolása a Néprajzi Lexikonban²²

A dudát megszólaltató klarinételvű fúvókák nádból vagy bodzafából készülnek. A Szeged környéki dudákon azonban gyakori az ún. heteroglotta fúvóka: fémcsővecskére cérnatekeréssel kötik rá a külön készült bodzafa vagy nád nyelvet. – A duda bordószárának hosszúsága 7–800 mm. Több darabból, csapszerkezettel állítják össze, a csapok széjjelebb húzásával, ill. összetolásával lehet hangolni. A Szeged környéki dudák bordója trombitaszerűen hajlított rézcsőből készült, vagy ha fából készítették, a cső részleteit a trombitaformának megfelelően egymás mellé csapolták. A duda emlője – „fúvóka”, „höppentyűje” – amelyen keresztül a tömlőt felfújják, rövid facső, a tömlő belsejében levő végén bőrszeleppel. Van ún. fújtatos duda is, amelynek levegővel való táplálását a jobb karral működtetett kis fújtatóval (a kovácsfújtatóhoz hasonló szerkezet) végzik; ilyenek többségükben a Szeged környékiek.

²² Forrás: <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-1671.html>. (2010.04.03.) 009.jpg duda

A duda dallam- és kontrasípjának hangja leginkább az oboához hasonlít, de annál élesebb; a bordó hangja pedig leginkább a fagottra emlékeztet. A dallamsíp alaphangja a mo.-i dudákon f² és b² között van. A fedett kontrasíp tiszta kvarttal, a bordó két oktávval mélyebb a dallamsíp alaphangjánál.

A dallamsíp hangterjedelme egy oktáv, hangsora mixolid vagy közönséges dúr. Figyelemre méltó, hogy a dudások többsége nem mindjárt dudán, hanem rendszerint előbb furulyán tanul meg játszani. A gyakori trilla, előke, mordent ugyanúgy jellemzője a dudajátéknak, mint a furulyajátéknak. A duda-staccatók viszont főleg annak a következményei, hogy a dudás nem közvetlenül szájjal fújja hangszerét. A jellegzetesen sikító dudaelőkét a játékos a hüvelykujjal kezelt 6. lyukon („sikajtólyuk”-nak is nevezik) szólaltatja meg. A bolhalyuknak, mint azt egyik neve is mutatja („cifrázólyuk”), a dallam díszítésében van megkülönböztetett szerepe. A kontrasíp egyetlen hangképző nyílásának a dallamhangok egymástól való elválasztásában betöltött szerepén kívül önálló szerepe is van: a játékos játék közben többé-kevésbé a dallam tempójához és ritmusához alkalmazva nyitja és zárja egyéni hajlama és képessége szerint.

14. ábra. Pál István, palóc dudás

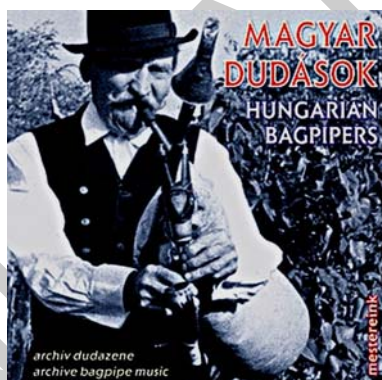
A duda régebbi országos népszerűségét bizonyítja a rengeteg dudánóta. Ezek általában közönséges páros ütemű, tánctempójú népdalok; általában nem lépnek túl az oktáv terjedelmen, hangsoruk többnyire dúr jellegű, egyszerű ritmusúak; az újabb stílusú magyar népdalra oly jellemző pontozást is kerülnek, negyed és nyolcad értékekből álló egyenletes ritmusegységekből épülnek. A hagyományos duda-repertoárba tartozik a dudánóták mellett az ún. aprája: egy-két ütemes motívum ismételtetése, amit a dudás a dudánótákhoz közjáték- és utójátékként játszik.

Dudálni felnőtt férfiak szoktak, nők soha. A hangszer művelői többnyire pásztorok, közülük is elsősorban juhászok és kanászok. A szegényebb néprétegek – zsellérek, cselédek, kubikosok, pásztorok – között az 1900-as évek elején még lakodalmak, farsangi táncok is voltak dudával. A dudás nem mindig egymaga játszott, hanem – leginkább az Alföldön – kettesben is: a dallamot hegedű vagy klarinét is játszotta. A dudának Európa-szerte, Ázsiában és É-Afrikában rengeteg változata van. A Balkánon és K-Európa egyes pontjain (pl. a cseremiszeknél) ma is használják népi hangszerként, de általában kiveszőben van. Napjainkban – magyar nyelvterületen is egy-két kiöregedett dudással – a dudát a magyar néphagyományból kipusztultnak tekinthetjük.

A legkorábbi mo.-i dudaábrázolás a 15. sz.-ból való, egy Corvin-kódex keretdíszén található. A 16. sz.-ban Ny-Európában is ismerték a magyar dudásokat. A magyar hangszeres tánczene legkorábbi írott emlékeiben, a 16. sz.-ban külföldön megjelent Ungarischer Tantz, Hayducky, Ungarescha című kottákban világosan ráismerünk a magyar paraszti dudajáték századunkban még megfigyelt jellegzetességeire. A 17. sz.-i magyar főúri hangszeres zenében előkelő helye volt a dudának, mint akkor nemcsak Mo.-on, hanem Európa-szerte divatos hangszernek. Egymagában is, együttesben is használták. Hegedűvel együtt való szerepeltetése gyakori volt. A hegedű mellett a duda kísérő, alátámasztó szerepet töltött be. E két hangszer együttesét részben a mai cigányzenekarok elődjének tekintjük. "

A duda és általában a népi hangszerek további megismerésében Sárosi Bálint népzenekutató könyvei lehetnek segítségünkre. *Hangszerek a magyar néphagyományban* és *A hangszeres magyar népzene* című könyveiből a magyar népi hangszerek és a hangszeres népzene tudományos igényű leírását áttekintően, további szakirodalmi javaslatokkal együtt találhatjuk meg.

A hangszerleírások mellett a hangzóélmény jelentőségét is ki kell emelnünk. A Zenetudományi Intézet már ajánlott Multimédiás adatbázisának Publikált népzenei felvételek felületén hangszer szerint is kereshet az érdeklődő. A felvételek mellett a megjelent hanghordozók adatait is megtaláljuk.

15. ábra. Archív dudazenét tartalmazó CD borítója²³

Érdekes adalékokat kaphatunk a gyűjtés helyének felderítésével, megismerésével.

Bartók Béla nagymegyeri gyűjtéséről a szlovákiai magyar Népzenei adattárban is tájékozódhatunk:

http://www.csemadok.sk/hu/180/szlovakiai_magyar_kozmuvelodesi_digitalis_adattar.

Ebben szerepel Ág Tibor könyve is *Lement a vacsoracsillag* címmel, mely Bartók Béla születésének 120. évfordulója alkalmából ad válogatást az 1910-es év nagymegyeri gyűjtéséből.

²³ Forrás: 015.jpg

3. Kodály Zoltán: Fölszállott a páva. Változatok egy magyar népdalra című művének forrásai

„Nálunk még háromszáz éve ugyanaz a dal zenghetett várban és kunyhóban. Azóta a vár rombadőlt; ha áll, lakója idegen, vagy hűtlen lett a magyar dalhoz. Megőrizte a régi kincseket, díszruhákat, fegyvereket. A dalt abbahagyta. A kunyhó hű maradt, megőrizte a régi kincs értékesebb felét: a lélek ősi bútorzatát. Az egész magyarságét: a magáét is, azt is, amit fölülről kapott. Amit háromszáz éve az Esterházy-palotákon daloltak, azt ott ma már nem tudják. De tud még belőle Szalai Zúza, kis töpörödött öregasszony, Kolon nevű kis zoboraljai faluban. Tudnak harisnyás, öreg székelek. A falu megmentette a tradíció folytonosságát. A mi dolgunk átvenni tőle és tovább ápolni.” Kodály Zoltán 1925.²⁴

A *Röpülj, páva* kezdetű népdal a régi stílus pentaton kvintváltó rétegének emblemikus darabjává, az egymagvú dallamcsalád névadójává vált.

A Somogy megyei Surdon Seemayer Vilmos gyűjtötte először 1935-ben Varga Pál Sipos 66 éves férfitől. 1936-ban a Pátria lemezsorozat számára gramofon lemezen örökítették meg hangját.

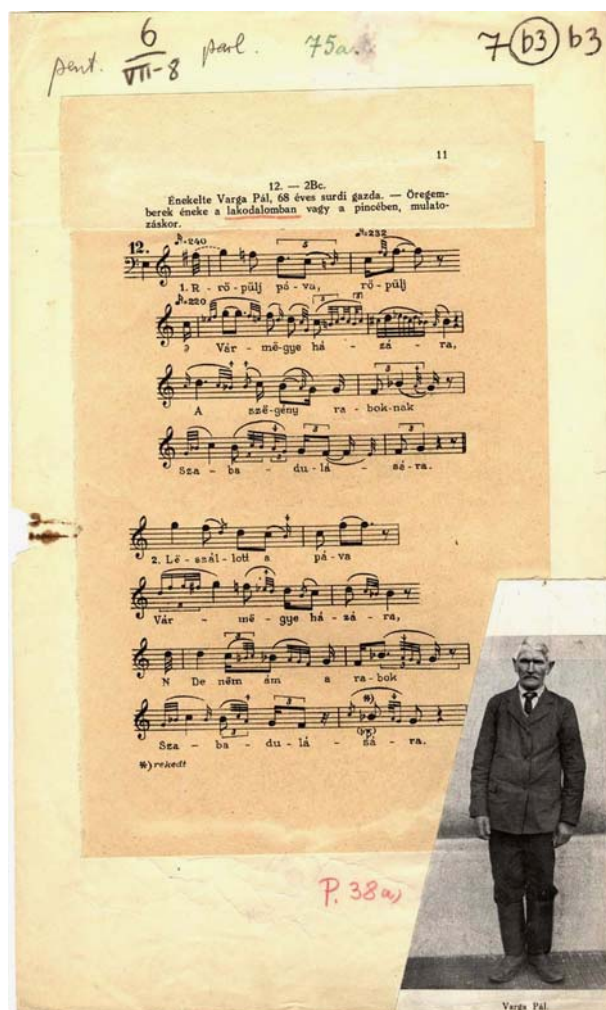
Kodály Zoltán műveiben számos variációt használt fel: a forrásjegyzékben ezeket 334–335. és 347–349. szám alatt ismerhetjük meg.²⁵

A Magyar Népzene Tára VI. kötetében a IX. típus alatt ismerkedhetünk meg 21 főszövegi változatával. További előfordulásaira a jegyzetanyagban találunk bőséges utalást.²⁶

²⁴ Forrás: Kodály Zoltán: Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok. Sajtó alá rendezte Bónis Ferenc. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1964. 20.o.

²⁵ Bereczky János, Domokos Mária, Olsvai Imre, Paksa Katalin és Szalay Olga: Kodály Zoltán népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai. Zeneműkiadó, Budapest, 1984. 211–212. és 217–218. o.

²⁶ Magyar Népzene Tára VI. Népdaltípusok I. (szerk. Járdányi Pál-Olsvai Imre) Akadémiai kiadó, Budapest, 1973.

16. ábra Támlap a Bartók Rendből Varga Pál Sipos fényképével²⁷

A hagyomány által tökéletességig érlelt dallama mellett, szövege is szimbolikus jelentőségűvé vált a XX. század történelmi viharában.

A népköltészet és az irodalom sokszálú kapcsolata ezúttal a rabéneket egy költeménnyel köti össze. Ady verse *Felszállott a páva* című verse a *Vér és arany* című verseskötetében „A Magyar Messiások” fejezetében jelent meg. Mondanivalójához a népköltészetből merített ihletet. A „Felszállott a páva” kezdetű népdal első szakaszával keretezi versét. A rabének a börtönben sínylődő szegénylegény szabadságvágyát szólaltatja meg. A „vármegye-ház” az uralkodó hatalom szimbóluma. A címben leírt „fölszállott” szó Ady versében is a nép akaratát fejezi ki a forradalmi változtatásokra. A páva, mint madár a szabadság jelképe jelenik meg a versben és a népdalban egyaránt.

Ady Endre: Fölszállott a páva

»Fölszállott a páva a vármegye-házra, / Sok szegény legénynek szabadulására. «

²⁷ http://db.zti.hu/nza/tamlap/BR_00234_01.jpg, (2009.1207.) 016.jpg

Kényes, büszke pávák, Nap-szédítő tollak, / Hírrel hirdessétek: másképpen lesz holnap.
 Másképpen lesz holnap, másképpen lesz végre, / Új arcok, új szemek kacagnak az égre.
 Új szelek nyögetik az ős, magyar fákat, / Várjuk már, várjuk az új magyar csodákat.
 Vagy bolondok vagyunk s elveszünk egy szálig, / Vagy ez a mi hitünk valóságra válik.
 Új lángok, új hitek, új kohók, új szentek, / Vagy vagytok, vagy ismét semmi ködbe mentek.
 Vagy láng csap az ódon, vad vármegye-házra, / Vagy itt ül a lelkünk tovább leigázva.
 Vagy lesz új értelmük a magyar igéknek, / Vagy marad régiben a bús, magyar élet.
 »Fölszállott a páva a vármegye-házra, / Sok szegény legénynek szabadulására.«²⁸

17. ábra. Fölszállott a páva. A kórusművet bemutató CD "forradalmi" borítója²⁹

4. Kodály Zoltán: Kállai kettős

A Kodály-művek forrásjegyzékében 530–537. szám alatt szerepelnek a Kállai kettős dallamai. Kodály Zoltán Farkas Lajos 1895-ben az Ethnographia című néprajzi folyóiratban megjelent cikkéből saját kezűleg másolta ki a közölt dallamokat. 1926-ban jut el a Szabolcs megyei Nagykállóba, hogy megnézze a híres Kállai kettőst, majd 1928-ban gyűjtőúton rögzíti a dallamokat.

²⁸ Forrás: <http://mek.niif.hu/00500/00588/html/vers0201.htm> (2010.10.03.)

²⁹ Forrás: 017.jpg

18. ábra. Kodály felhívása népdalgyűjtésre a Nyírvidek 1922. aug. 4-i számában³⁰

Kodály előzetes olvasmányai után a helyszínen is értesült a tánc keletkezésének legendájával.

Nagykálló, Szabolcs vármegye hajdani központja, Nyíregyházától alig 14 kilométerre délkeletre fekszik. Fő terén áll a nagyon szépen rendbe hozott, barokk sárgára festett egykori megyeháza, ami ma kórház. Híres ez az egykori megyeháza, főleg börtöne, mert a hagyomány úgy tartja, hogy itt, a pincében született a híres kállai kettős tánc.

Harsányi Gézáne nagykállói helytörténész eleveníti föl a legendát.

"- Van a börtönnek egy része, ahol vallatták régen az arra rászolgált bűnözőket. Ennek a pincének az aljában gerendák voltak lerakva méghozzá olyan gerendák, amelyeket fatüskékkel raktak tele. Egyetlenegy maradt meg, az enyészet a többi elpusztította. Nos, a szájhagyomány úgy tartja, hogy a kállai kettősben szereplő váltogatott lépések, azok arra utalnak, hogy valamikor ott egy rab váltogatva a lábát, hiszen olyan fájdalmas volt a tüskés deszkán állni, hogy nem bírta mind a két lábával, hanem egyik lábát mindig pihentette. A legendákkal azonban sokszor sántít valami. Itt is van egy kis bibi, ugyanis ez az épület 1769-ben készült el, viszont a kállai kettősről sokkal régebből vannak adatok.

³⁰ Forrás: Tariménes. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Honismereti Egyesület társadalomtudományi, kulturális és honismereti folyóirata. 2007. III. évf. 1.sz.

Az első adat 1674-ből, tehát több mint száz évvel korábbról való, ebből következőleg a kállai kettős sokkal régebben született, méghozzá nem a vármegyeháza, hanem a kállói vár létezése idején. A megye levéltárosa írta le az 1800-as években, hogy a Vár idején volt egy mókája a várvédő katonának. Ha elfogtak egy törököt, akit úgy is neveztek, hogy kontyos vagy egy osztrákot ugye a kuruc korban egy labancot, akit úgy becéztek, hogy copfos, akkor ezt, főleg ha kettőt sikerült elfogni, akkor úgy mókáztak, hogy összekötötték a két foglyot egymásnak háttal és aztán elkezdtek muzsikálni és rájuk parancsoltak, hogy táncoljatok. Hát persze, hogy ügyetlenül táncoltak egymáshoz kötözve háttal, de ha rosszul léptek, akkor megcélozták korbáccsal a lábukat. Ezért aztán mindegyik úgy igyekezett táncolni, ugrani, hogy ne ő legyen a korbács felől, hanem a másik. És ezt az idétlen ugrabugrálást úgy nevezték, hogy kállai kettős. És akkoriban úgy ijesztgették az anyukák a csintalan gyereket, hogy vigyázz, mert még eljárod a kállai kettőst.

19. ábra. A kállói vár ábrázolása³¹

³¹ Forrás: Tariménes. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Honismereti Egyesület társadalomtudományi, kulturális és honismereti folyóirata. 2007. III. évf. 1.sz. 019.jpg

A vár lebontása után 1709 után ez a szokás megmaradt a játékokban. A farsangi maskarázásában például, hogy két embert összekötöttek egymással, és eljátszották a kállai kettőst. Hogy hogyan lett ebből a mókából tánc, néptánc, táncballada, azt pontosan nem tudhatjuk. Minden esetre az biztos, hogy vagy háromszáz éve tart az a hagyomány, amikor Nagykállóban páros táncként eltáncolnak egy történetet. Ez a mese arról szól, hogy a szerelmesek civakodnak, a lány szemére veti a legénynek, hogy nem jöttél hozzám már két este, talán bizony a vállató pincébe vagy a verembe estél? A legény azt mondja, hogy: nem estem a pincébe, veled estem szerelembe. A lány újra mondja, hogy csalfa vagy, mert én meglestelek, és másik lányt szeretgettéll és így civakodnak, veszekednek. Később folytatódik ez köztöködéssel. A fiú mondja, hogy se kötője, se szoknyája, mégis fölrag a lány. A lány is visszanyelvel, de a végén csak kibékülnek, és amikor ugye az első dal vége úgy szól, hogy: addig bizony rózsám nem megy, amíg ez a gyertya el nem ég, akkor már teljes a szerelem, a békesség és a harmónia. A következő két dalban a mulatozás a vidám együttlét hangjai szólnak meg. A tánc és a dal úgy él együtt, mint egy szíáni ikerpár. Nincsenek egymás nélkül. A kállai kettős dalait nem szokták énekelni tánc nélkül és a táncot nem szokták táncolni más dalokkal."³²

20. ábra. Józsa Judit kerámiaszobrász: Kállai kettős–Nagykállói pár³³

A kállai kettős néptánc forrásait a Néprajzi Lexikon mellett a Magyar Néprajz VI. Népzene, néptánc, népi játék kötetében (www.tankonyvtar.hu) ismerhetjük meg, a magyar táncdialektusok bemutatásánál. A középső vagy tiszai tánc dialektus leírásánál ezt találjuk:

³² Forrás: http://www.folkradio.hu/hirek/hir_show.php?id=672. (2010.01.08.)

³³ Forrás: <http://picasaweb.google.com/lh/photo/nreKnet7cWoI6jDkAyD7dg>. (2010.10.17.)020.jpg

"A múlt századi régies csárdás megkomponált, stilizált formája, a kállai kettős is őrzi zenéjében, tempójában, motívumkincsében és tartalmi vonásaiban a hajdani hármas beosztást.

A középső dialektusterület csárdásainak az az általános sajátossága, hogy a lassú és friss rész motívikája nem válik el élesen, legfeltűnőbbben a Felső-Tisza-vidék csárdásaiban mutatkozik meg. Itt már a lassú csárdásban is figuráznak, s ugyanazokat a motívumokat alkalmazzák a tánc mindkét részében.

A lassú összefogódzási módjai: az általános váll- és derékfogás, a társastáncok félderékfogása, valamint az egy- és kétkézfogás. Az oldaltfogás, valamint elengedés is előfordul a lassúban. A frissben a lassú összes fogásmódja előfordul, de főként az egy- és kétkézes hosszú kézfogás, az elengedés és a különböző kar alatti kiforgatások.

A lassú elsősorban a két- és egylépéses motívumokból, forgásból, félfordulósból, csapásokból, bokázókból és hátravágásból áll.

A frisset elsősorban az különbözteti meg a lassútól, hogy itt a függőleges hullámváz erőteljesen kezd érvényesülni. A hasonló motívumkincsű friss fenthangsúlyos, tehát a tánc dinamikai hangsúlya a kontrára esik.

A friss főbb motívumai: a cifra, kisharang, félfordulás, kicsapás, hátravágás, hegyező, a kopogó, emelkedő-süllyedő lippenések, ugró páros forgók, végül igen sok csapásolás.

A tánc közbeni elengedés, különtáncolás a felső-Tisza-vidéki páros táncnak is fontos alkotórésze. Itt az elengedés gyakori figurázással párosul, de a nyugati csárdások csalogatós mozzanata ritka. A férfi és nő szemben táncol egymással, de a játékos egymás körüli keringés nélkül. A kállai kettős csalogatós játéka azonban arra utal, hogy ez a mozzanat régebben itt is élt.

A friss csárdás felépítése általában a következő: ugrós figurázással, hosszú kézfogással kezdődik, majd páros forgás következik, kiforgatásokkal. A forgás félfordulásokká alakul át. Ezután a folyamat előlről kezdődik, vagy párelengedős figurázás következik, amit rendszerint páros forgó követ.³⁴

A Kállai kettőst számos táncegyüttes műsorában megtalálhatjuk. Legnevesebbé Rábai Miklós koreográfiája tette, melyet az Állami Népi Együttesnek komponált.

Az alábbi linken a Tímár Sándor vezette Csillagszemű Együttes táncolja Kodály zenéjére a Kállai kettőst:

<http://www.youtube.com/watch?v=VNc0kOzw77I>

³⁴ Forrás: <http://www.tankonyvtar.hu/konyvek/magyar-neprajz/magyar-neprajz-kozepso>.(2010.10.04.)

TANULÁSIRÁNYÍTÓ

1. A Bartók emlékévként a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete kiállítást rendezett a zeneszerző munkásságáról, melynek anyagát az Intézet honlapján is megtekintheti: Bartók Virtuális Kiállítás (http://www.zti.hu/bartok/exhibition/hu_main.htm).

A kiállítás szakmai tervét a Bartók Archívum vezetője, Vikárius László zenetudós készítette, aki így foglalta össze a virtuális kiállítás alap gondolatát:

"E virtuális kiállítás Bartók jelentőségéből kíván valamit megragadni, különös hangsúlyt fektetve a zeneszerző népzene-tudományi érdeklődésére. A legszükségesebb tájékoztató feliratokon túl a középpontban álló képanyagot – fényképeket, zenei és íráskézirat-oldalakat, valamint egyéb dokumentumokat – mindig „forrás”-szövegek kommentálnak: Bartók saját leveleinek, megnyilatkozásainak, tanulmányainak részletei, valamint közvetlen ismerősei, kortársai róla írott gondolatai."

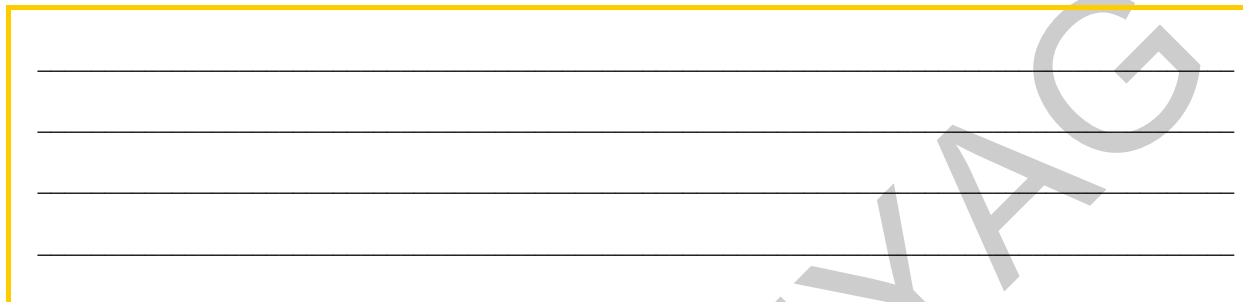
Ismételje át a Bartók Béla tevékenységéről tanultakat a virtuális kiállításban kiállított forrásszövegek alapján!

2. Az MTA Zenetudományi Intézet honlapján található Multimédiás adatbázisokban elérhető Bartók rend internetes adatbázisa segítségével keresse ki és hallgassa meg a fent bemutatott népzenei források hanganyagát!

ÖNELLENŐRZŐ FELADATOK

1. feladat

Nevezze meg a Bartók Béla és Kodály Zoltán műveiben felhasznált népzenei idézetek felderítésének elsődleges szakirodalmi forrását!

A rectangular box with a yellow border containing five horizontal lines for writing. A large, light gray watermark reading 'MUNKANYAG' is diagonally across the box.

2. feladat

Írja le példák említésével, milyen forrástípusokat ismert meg Bartók Béla és Kodály Zoltán művein keresztül!

A rectangular box with a yellow border containing ten horizontal lines for writing. A large, light gray watermark reading 'MUNKANYAG' is diagonally across the box.

MEGOLDÁSOK

1. feladat

- a) Lampert Vera: Népzene Bartók műveiben: A feldolgozott dallamok forrásjegyzéke
- b) Bereczky János – Domokos Mária – Olsvai Imre – Paksa Katalin – Szalai Olga: Kodály népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai

2. feladat

- a) Elsődleges forrás: a zeneszerzők műveiben szereplő népzenei idézetek katalógusa
- b) További források
- A zeneszerzők saját írásai, visszaemlékezései, levelezése a zenetörténeti szakirodalom közlései alapján (pl. Bartók levele feleségének az Angoli Borbála gyűjtésével kapcsolatban)
 - A népzenetudományi szakirodalom (pl. a népzenei forrásdallamok zenei stílusával, dallamtípusával kapcsolatban a Magyar Népzene Tára kötetei, valamint Vargyas Lajos tudományos munkái)
 - A népzenei források hangzó és videófelvételei, valamint kottái a MTA Zenetudományi Intézet Multimédiás adatbázisaiból
 - Néprajzi szakirodalom a népzenei műfajok (pl. az Angoli Borbála ballada, valamint a kállai kettős táncforrásai), a népi hangszerek (pl. duda) vonatkozásában
 - Helytörténeti irodalom (pl. Bartók Békés megyei gyűjtései, Kodály nagykállói látogatása kapcsán)
 - Irodalmi források (pl. Ady Endre verse)

IRODALOMJEGYZÉK

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bereczky János – Domokos Mária – Olsvai Imre – Paksa Katalin – Szalai Olga: Kodály népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai. Zeneműkiadó, Budapest, 1984.

Bónis Ferenc (szerk.): Erkel Ferencről, Kodály Zoltánról és korukról. Magyar Zenetörténeti Tanulmányok 8. Budapest: Püski, 2001.

Kodály Zoltán népzene-tudományi írásai a Visszatekintés II. és III. kötetében. Szerk.: Bónis Ferenc. Budapest: Argumentum, 2008.

Kodály Zoltán: A magyar népzene. A példatárt szerk.: Vargyas Lajos. Budapest: Zeneműkiadó, 1969.

Kodály Zoltán és Szabolcsi Bence emlékezete. Magyar Zenetörténeti Tanulmányok. Kecskemét: Kodály Intézet, 1992.

Lampert Vera: Népzene Bartók műveiben: A feldolgozott dallamok forrásjegyzéke. Helikon kiadó, Budapest, 2006.

Pávai István (szerk.): A népzene kutató Kodály Zoltán. Egy kiállítás képei és dokumentumai. Budapest: Hagyományok Háza, 2008.

Szalay Olga: Kodály, a népzene kutató és tudományos műhelye. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004.

Tari Lujza: Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója. Budapest: Balassi Kiadó, 2001.

A(z) 1436–06 modul 026–os szakmai tankönyvi tartalomeleme
felhasználható az alábbi szakképesítésekhez:

A szakképesítés OKJ azonosító száma:	A szakképesítés megnevezése
54 212 02 0010 54 01	Kántor-énekvezető
54 212 02 0010 54 02	Kántor-kórusvezető
54 212 02 0010 54 03	Kántor-organista
54 212 03 0010 54 01	Jazz-énekes
54 212 03 0010 54 02	Jazz-zenész (a hangszer megjelölésével)
54 212 04 0010 54 01	Hangkultúra szak
54 212 04 0010 54 02	Klasszikus zenész (a hangszer megjelölésével)
54 212 04 0010 54 03	Magánénekes
54 212 04 0010 54 04	Zeneelmélet-szolfézs szak
54 212 04 0010 54 05	Zeneszerzés szak
54 212 05 0010 54 01	Népi énekes
54 212 05 0010 54 02	Népzzenész (a hangszer megjelölésével)
31 212 01 0010 31 01	Szórakoztató zenész II. (hangszer és műfaj megjelölésével)

A szakmai tankönyvi tartalomelem feldolgozásához ajánlott óraszám:

10 óra

MUNKANYAG

A kiadvány az Új Magyarország Fejlesztési Terv
TÁMOP 2.2.1 08/1–2008–0002 „A képzés minőségének és tartalmának
fejlesztése” keretében készült.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósul meg.

Kiadja a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet
1085 Budapest, Baross u. 52.

Telefon: (1) 210–1065, Fax: (1) 210–1063

Felelős kiadó:
Nagy László főigazgató